

హంపికి విజయదశమికి ఉన్న అనుబంధం

కట్టబోయిన వెంకటేశ్వర్లు
యం.వి., (యం.వి.), యం.విడ్.

హంపికి విజయదశమికి ఉన్న అనుబంధం. ఏమిటి ఈ అనుబంధ రహస్యం? అంటే హంపి విజయనగర సామ్రాజ్య రాజధాని నగరం కావటం (ముందు అనెగొంది తర్వాత కాలంలో హంపి అయ్యింది) వలన ఆ సామ్రాజ్యాన్ని పరిపాలించిన రాజులు “విజయదశమి” నాడు వారి రాజ్యంలో వారు సాధించిన విజయాలకు గుర్తుగా ఆ సామ్రాజ్యానికి వచ్చిన ఆదాయంలో కొంత సొమ్ముతో ఈ విజయదశమి నాడు ఉత్సవాలును నిర్వహించారు. ఆ స్రావణ ప్రకాశం, కన్యలకు, గాఢ అభివృద్ధికోసం గుణాలు నిర్వహించిన బ్రాహ్మణులకు మరియు యుద్ధంలో విజయాలను చేకూర్చిన సైనికాధికారులకు, అనేక దానాలను చేయటం ఈ విజయనగర రాజులకు ఆనవాయితీ. ఇలాంటి ఉత్సవాలతో హంపి రాజధాని నగరం విజయదశమి నాడు వేడుకలలో మునిగిపోయేది.

ఈ హంపిలో ఇలాగే విజయదశమి ఉత్సవాలు గురించి నా మాటలలో వ్యక్తపరుస్తాను.

నాకు విద్యా విలువలను నేర్పించిన మా ప్రయతమ గురువర్కులు ప్రముఖ సాహితీవేత్త శ్రీ మోదుగుల రవికృష్ణగారు, నాకు సాహిత్య అంశములపై ఉన్న ఆశక్తిని గమనించి వారు వీలైనన్ని సాహిత్య కార్యక్రమాలకు, పుస్తక ఆవిష్కరణలకు వారివంట నన్ను తీసుకళ్ళేవారు. అలాగే ది.07-10-2016 నాడు గుంటూరు నుండి హంపికి ప్రయాణం. మా గురువు గారి కుటుంబసభ్యులతో సహా 15 మంది ఉన్నాము. హైదరాబాద్ నుండి వారి సాహితీ మిత్రులు మరో 15 మంది వచ్చారు.

మేమందరం కర్ణాటక రాష్ట్రంలో బళ్ళారి జిల్లాలో హాస్పేటలో (గ్రాయలతల్లి నాగలాంబ పేరుమీద నిర్మించిన నాగలాపురమే నేటి ఈ హాస్పేట) కలుసుకున్నాం. అక్కడ నుండి మేము విజయనగర మొదటి రాజధాని అనెగొంది ది.08-10-2016 ఉదయం 8 గం||లకు చేరుకున్నాము. అక్కడే ఈ 30 మందికి విడివిడి ఏర్పాటు చేశారు. ఆ గ్రామస్థులలో కొందరు మా గురువుగారికి స్వాగతం పలికారు. ఆ గ్రామంలో శ్రీకృష్ణదేవరాయల 18వ తరం వారసులు ఇప్పటికీ నివసిస్తున్నారు. ఇప్పుడు ఉన్న రాజుగారి పేరు కూడా కృష్ణదేవరాయలే. ఆ రాజుగారికి మా గురువుగారితో ఉన్న స్నేహభావం చూసి నేను ఆశ్చర్యపోయాను. మా గురువుగారు అంత గొప్ప సాహితీవేత్త కావటంవల్లనే ఆ రాజుగారి వద్ద గుర్తింపు పొందారు. ద్రవిడ విశ్వవిద్యాలయంలో జనార్ధన్ అనేవారు మా గురువుగారిపై పరిశోధన కూడా

చేయుచున్నారు. ఆరోజు ఉదయం 8.30 ని||లకు అందరమూ అల్లాహ్‌రం పూర్తిచేసుకుని ఇంకా అక్కడినుండి ఆరు రోజులు కలిసి విజయనగర సామ్రాజ్య అపురూప కట్టడాలు తిరిగి సందర్శించాలి. ముందుగా పరిచయ కార్యక్రమాలు మొదలుపెట్టారు. ఒక్కొక్కరు వారి వారి వివరాలను తెలుపుతూ పరిచయం చేసుకుంటున్నారు చివరిగా నా వంతు, అందరూ కొత్తవారు కావటంతో నేను కాస్తదూరంగా ఉన్నాను. అప్పుడు నన్ను మా గురువుగారి భార్య పద్మమ్మగారు వారికి పరిచయం చేస్తూ ఇతను మా పెద్ద కుమారుడు అని అన్నది. వాళ్లందరికీ ఏమీ అర్థంకాక అలాగే నావంక చూశారు. అప్పుడు ఆమె వివరిస్తూ ఇతను మావారి విద్యార్థి, ప్రతి ఉపాధ్యాయుడుకు విద్యార్థులు బిడ్డలుతో సమానం. ఇతనికి మా వారంటే చాలా ఇష్టం. మా వారికి ఈ అబ్బాయి అంటే అభిమానం. అందువల్ల ఈరోజునుండి మీ అందరి సమక్షంలో ఈ అబ్బాయి మా పెద్ద కుమారుడని పరిచయం చేశారు. ఆ మాటలు విన్న మా గురువుగారు దూరంగా ఉండి ఆనందపడుతున్నారు. ఆ క్షణంలో నా ఆనందానికి హద్దులే లేవు. ఆ రోజునుండి నాకు వారి మనసులో వారి కుటుంబంలో ఆ స్థానం పదిలంగా నిలిచిపోయింది. అది నాకు మా గురుదేవులు ఇచ్చిన వరంగా భావించాను.

అనెగొంది, హంపి చుట్టుప్రక్కల ప్రాంతాలలో 6 రోజులు అద్భుత కట్టడాలను సందర్శించడం ప్రారంభమైంది. ఆయా ప్రాంతాలలో వున్న అద్భుత కట్టడాలను చూసి ఇప్పటికీ ఈ కట్టడాలు ఇంత అందముగా ఉన్నాయి అంటే ఇంకా ఆనాడు (విజయనగర సామ్రాజ్యం ఆవిర్భవం 1336 ఏప్రిల్ 18 ఆదివారం నాడు). అంటే సుమారుగా 682 సంవత్సరాలు అయ్యింది. అయినా ఇప్పటికీ ఆ కట్టడాలు సజీవంగానే ఉన్నాయి. ఆ కట్టడాల నిర్మాణం విజయనగరాన్ని పరిపాలించిన సంగమ, సాళువ, తుళువ, అరవీటి రాజ్యవంశాల వారు నిర్మించారు.

విజయనగరాన్ని పరిపాలించిన రాజులలో శ్రీకృష్ణదేవరాయలు గొప్ప చక్రవర్తి. రాయల కాలంలో జరిగిన అభివృద్ధి వారు ఆ రాజ్యానికి చేసిన కృషిని మరియు వారు విజయదశమి నాడు జరిపిన

ఉత్సవాలను తెలుసుకుందాం.

వాసవనాయకుని ప్రకారం శ్రీకృష్ణదేవరాయలు క్రీ.శ.1474 ఫిబ్రవరి 10వ తారీకున గురువారం నాడు పెనుగొండలో జన్మించారు. తండ్రి వీరనరసింహారాయలు వీరికి ముగ్గురు భార్యలు. రెండోవ భార్య అయినా నాగలాంబ కుమారుడే ఈ శ్రీకృష్ణదేవరాయలు. ఈ నాగలాంబ “గండితోట”ను వివరించిన పెమ్మనానినాయకుల ఆడపడుచు. ఈ “గండితోట” ప్రస్తుతం వై.యస్.ఆర్. కడప జిల్లాలో జమ్మలమడుగు తాలూకాలో ఉంది. అంటే కృష్ణదేవరాయల తల్లి నాగలాంబ సాక్షాత్తు తెలుగింటి ఆడపడుచు.

రాయలు శ్రీకృష్ణుని అపతరమని ఆనాటి ప్రజల ప్రధాన నమ్మకం. ఇందుకు మరొక కారణం

రాయలు పట్టాభిషేకం 1509 ఆగష్టు 8వ తేదీన ఆదివారంనాడు శ్రీకృష్ణ జన్మాష్టమినాడు విరూపాక్ష

దేవాలయంలో జరుపుకున్నారు.

ఈ విరూపాక్ష దేవాలయంనకు మా బృందం ది.10-10-2016నాడు చేరుకున్నాము. విరూపాక్ష దేవాలయమునకు రెండు ప్రధాన గోపురములు ఉన్నాయి. మొదటి గోపురమును రాయలగోపురము అంటారు. ఇదే ప్రధాన గోపురం. ఈ గోపురమును రాయలవారు తన పట్టాభిషేక సమయంలో

నిర్మించినారు.

దీని తరువాత వ్రాచినదైన మరొక గోపురము ఉంది. ఆ గోపురము దాటి ముందుకు వెళ్ళే అద్భుతంగా కనిపించే ఒక మండపం ఉంటుంది. ఆ మండపమే రాయలవారు పట్టాభిషేకం జరుపుకున్న మండపం. ఈ మండపంలో పట్టాభిషేకం జరిగిన రోజు గుర్తులను మండప పైకప్పు అడుగుభాగమున రంగులతో బొమ్మలుగా గీయించారు. ఈ విరూపాక్ష దేవాలయంలో ఉన్న అన్నింటికంటే ఈ బొమ్మలు వర్ణాటకులను ఎంతగానో ఆకర్షిస్తాయి. చాలా అద్భుతంగా ఆ బొమ్మలు గీచిన ఆ చిత్రకారుడి నైపుణ్యానికి

వాదాభివందనం చేయకుండా ఉండలేకపోతున్నాను.

ఈ పట్టాభిషేక మండపం నుండి ఆనాటి పట్టాభిషేక నిషంగులను వెలుస్తూ ఒక శిలాశాసనం ఉంది.

ఈ పట్టాభిషేక మండపం ఎడమభాగంలో ముందువైపుగా ఒక పాకశాల ఉంది. ఈ పాకశాల మధ్యలో కాలువ నాటి యాత్రికులకు త్రాగునీటి సౌకర్యంకోసం ఏర్పాటు చేయటం జరిగింది. ఈ కాలువ తుంగభద్ర నది నుండి ప్రవహిస్తుంది. ఈ కాలువ పైభాగం రాతితో కప్పబడి ఉంటుంది. ఎంతో నైపుణ్యంగా ఈ కాలువను ఆలయ మధ్యభాగంలో అమర్చారు.

ఇక్కడ ప్రధాన ఆలయం విరూపాక్ష దేవాలయం. ఈ విరూపాక్షుని పంపాపతి అని కూడా పిలుస్తారు. ఈ పంపాపతి దేవాలయమే హంపిలో ఉన్న అత్యంత ప్రాచీన దేవాలయం. ఈ ఆలయం హయ్యకుల కాలమునకు చెందినది. ఈ ఆలయమునకు ఎదురుగా సుమారుగా 2 కిలోమీటర్ల పొడవున హంపి రాజవీధి ఉంది. ఈ రాజవీధి ప్రపంచ దేశాలలో భారతదేశం అతి సంపన్నమైన దేశం అనడానికి సాక్షం. వజ్రాలు, వైడూర్యాలు, ముత్యాలు, రత్నాలు, రాశులుగాపోసి వ్యాపారం నిర్వహించిన

మార్కెట్ వీధి. ఈ మార్కెట్ లోని భవనాలు 3 అంతస్తులుగా ఉన్నాయి.

పట్టణభిషేకం పూర్తి చేసుకున్న రాయలవారికి సరిహద్దు రాజ్యాలతో అనేక సమస్యలు నిండి ఉన్నాయి. ఈ ముప్పగుండి బయటపడాలంటే ముందుగా రాజ్యంలో వున్న సైన్యం పటిష్టంగా ఉండాలి. రాయలవారికి ముందువున్న రాజులు రాజ్యవిజయాలకోసం సైన్యంలోని సైనికులు చేసిన కృషిని గుర్తించి వారిని అలాగే కొనసాగించటం వల్ల వృద్ధాప్యంలో ఉన్న సైనికులు వ్రన్నతం విజయాలకు సహకరించలేకపోతున్నారన్న పిషెయాన్ని గమనించి వారికి అనేక బహుమానాలను కేటాయించి వారికి భూదానాలు, గ్రామదానాలను ఇచ్చి వారికి విశ్రాంతి కలుగజేశారు. కొత్తగా యువకులను సైన్యంలోకి ఆహ్వానించి వారికి కావలసిన నైపుణ్యాలను స్వయంగా రాయలవారే దగ్గరుండి నేర్పించటంతో అద్భుత నైపుణ్యాలతో సైన్యాన్ని తయారు చేయగలిగారు. అందుకు రాయలకు “యువనరాజ్య స్థాపనాచార్య” అనే బిరుదును కైవసం చేసుకున్నారు. అలా ఎదురులేని సైన్యంతో అనేక విజయాలను సాధించారు. దండయాత్రల సమయాలలో విజయం సాధించిన సైన్యానికి, సైన్యాధికారికి సత్కారాలు చేయటం రాయలకు ఆనందం. అలా సాధించిన విజయాలకు గుర్తుగా గ్రామదానాలు, కొత్త గ్రామాలను నిర్మించడం జరిగేది.

విజయనగర సామ్రాజ్య సాలకులు ప్రజల సంక్షేమంకోసం అనేక అభివృద్ధి కార్యకలాపాలు చేపట్టినారు. వాటిలో ప్రధానమైనది వ్యవసాయాభివృద్ధి. నాడు భారతదేశంలో ప్రజల ప్రధాన వృత్తి వ్యవసాయం. దేశ జనాభాలో అధికశాతం ప్రజలు ఈ వ్యవసాయం మీదే ఆధారపడి జీవిస్తున్నారు. నాటికీ నేటికీ భారతదేశ ఆర్థిక వ్యవస్థ ఎక్కువశాతం వ్యవసాయ రంగమీద ఆధారపడి ఉంది. రాజ్యానికి అధిక ఆదాయం రావాలంటే వ్యవసాయ విస్తరణను బాగా అభివృద్ధి చేయాలని గమనించి అడవులను, బంజరు భూములను సాగులోనికి తీసుకు రావడానికి కృషిచేశారు. అలా నూతన భూములను సాగులోనికి తీసుకొచ్చిన రైతులకు కొంతకాలం భూమి-రిస్తు మినహాయింపు కలిగించేవారు. వ్యవసాయ అభివృద్ధి కొరకు పంటకాలువలను, చెరువులను, బావులను త్రవ్వించారు. రాజధాని నగరంలో త్రాగునీటి సౌకర్యం

కోసం రాయలవారి తల్లి నాగలాంబ పేరుమీద నాగులాపురం తటాకంను పోర్చుగీసు ఇంజనీర్ల సహాయంతో నిర్మించారు. రైతులకి విత్తనాలు కొనడానికి, పశువులను కొనడానికి, వ్యవసాయ పరికరాలను కొనడానికి “తక్కావి” అనే ఋణాలను ఇచ్చి ప్రోత్సహించేవారు. కరువులు, వరదలు వచ్చినప్పుడు రైతుల శ్రేయస్సుకోసం భూమిశిస్తును రద్దుచేసేవారు. వీరి కాలంలో భూమి మీద యాజమాన్యపు హక్కులు చక్రవర్తికే ఉండేవని నాడు విజయనగరాన్ని సందర్శించిన న్యూనీజ్ అనే పోర్చుగీస్ యాత్రికుడు రచనల ద్వారా తెలుస్తోంది. వీరి కాలంలో “అమరనాయంకార” వ్యవస్థ అమలులో ఉండేది. అమరనాయంకార వ్యవస్థ అంటే సైనిక పోషణకోసం జీతాలకు బదులుగా గ్రామాలనిచ్చే పద్ధతి. రైతులకు సాగుకోసం ఇచ్చిన భూములనుండి పంటలో 9/10 వంతు శిస్తు వసూలు చేసేవారు. ఈ పన్నులద్వారా రాజ్యానికి ఆదాయం సమకూరుతుంది.

విజయనగర కాలంలో వ్యాపారం అంతర్జాతీయంగా జరిగింది. మలయ, బర్మా, చీనా, అరేబియా, పర్షియా, దక్షిణాఫ్రికా మరియు పోర్చుగీసువారితో ఏనుగులు, గుఱ్ఱాలు, రాగి, ఇత్తడి, పాదరసం, శిల్ప బట్టలు ఎగుమతులు దిగుమతులు జరిగేవి. తుంగభద్రానది తీరాన హంపికి అనెగొందికి సరిహద్దు భాగంలో “తలారికట్టా” అనే ప్రాంతంలో చెక్కుపోస్టు స్థావరంగా ఉండేది. ఈ స్థావరంలో ఎగుమతులు, దిగుమతుల వస్తువులపై పన్నులు విధించేవారు. ఈ పన్నుల వసూలుచేయు కేంద్రాన్ని బట్టి మనకు విజయనగర సామ్రాజ్యంలో ఏ స్థాయిలో వ్యాపారం జరిగిందో అర్థమౌతుంది.

వాయిరైన్ అనే యాత్రికుని ప్రకారం విజయనగర రాజ్యాం ఆదాయం 81 కోట్లు ఉంది. వర్ధిమా అనే విదేశీ రాయబారి ప్రకారం భారతదేశ రాజులందరిలో శ్రీకృష్ణదేవరాయులు ఐశ్వర్యవంతులు. రాయలవారి ఆదాయం రోజుకు 12 వేలు ఉంటుందని పేర్కొన్నారు.

దేశభాషలందు తెలుగులెస్స అని సాటిచెప్పిన రాయలకు సాహిత్యంపై బాల్యంనుండే అభిమానం ఉంది. వీరి తండ్రి వీరనరసింహరాయలు “నందిఘంట” కవులను పిలిపించి కర్పూరతాంబూలం ఇచ్చి వరహాపురాణం కృతించెప్పమని ఆదేశించటం విన్న రాయలకు ఆనాడే సాహిత్యంపై కలిగిన అభిమానం ఎప్పటికైనా నేను కూడా ఇలా కృతులను వుచ్చుకోవాలన్న కోరిక ఆరంభమైనది. రాయలకు చిన్నతనం నుండి సంగీత సాహిత్యాలంటే ఇష్టం. బాల్యంలో వీణ నేర్చుకున్నాడు. గురుదక్షిణగా కృష్ణయ్య అనే విద్వాంసునికి ముత్యాలహారాలు, వజ్రాల హారాలు కానుకగా ఇచ్చారు. రాయలు రాజ్యానికి వచ్చిన కాలంనుండి రాజధాని నగరంలో భవనవిజయం అనే విద్యావినోదాలు జరిపే సభాభవనమును నిర్మించారు. ఈ భవన విజయంలో అనేక భాషల సాహితీవేత్తలు ఉన్నారు. ప్రధానంగా ఈ సభాభవనం అష్టదిగ్గజాలకుల నిలయం అంటారు. కానీ ఈ సభా భవనంలో తేవలం కవులే కాక ఇతర కళాకారులెందరో ఉండేవారు. నటులు, గాయకులు, ప్రముఖులు ఈ సభా భవనంలో ఉన్నారు.

రాయలవారు ప్రతి సంవత్సరం దసరా రోజున వసంతోత్సవాలు జరుపుతారు. ఆ ఉత్సవాలలో కొత్త నాటకాలు ఆడటం విజయనగర రాజ్యా సాంప్రదాయం. “తాయికొండ” నాటకం అనేది ఆనాడు బహుళ ప్రచారంలో ఉంది. ఈ నాటకం ఆడినందుకు నటుడు నాగయ్యను రాయలవారు సన్మానంచేసి శాసనం వేశారు. ఈ శాసనం ద్వారా నాటి ప్రముఖ తార అయిన పోతవరపు కట్టవ తిమ్మయ్య కూతురు పాత్రధారణ చేసిన విషయం తెలుస్తోంది. ఈ వసంతోత్సవంలో ప్రదర్శించటానికి రాయలు స్వయంగా “జాంబవతి పరిణయం” అనే సంస్కృత నాటకాన్ని రాశారు. రాయల తెలుగులో స్వయంగా అమూక్తమాల్యద అనే ప్రబంధ కావ్యాన్ని రాసి తెలుగుభాష అభివృద్ధికి కృషిచేశారు. భువనవిజయంలో ఉన్న అష్టదిగ్గజాలకు రాయలవారు కడప మండలంలోని తిప్పలూరు అనే గ్రామాన్ని పూర్తి అధికారాలతో దానం చేశారని ఒక శాసనంలో తెలుస్తోంది.

రాయలు రాజ్య విస్తరణకోసం అనేక రాజ్యాలను జయించి విజయం సాధించినప్పటికీ, దండయాత్రలకు వెళ్లే ముందుగా దేవాలయాలకు వెళ్లటం అలవాటు. కళింగ దిగ్విజయ యాత్రకు వెళ్లే ముందు రాయలు నివాస స్థలమైన “మలయకూటం” అనే భవనం నుండి ఇద్దరి భార్యలతో కలిసి తిరుపతి వెళ్లాడు. క్రీ.శ. 1513 ఫిబ్రవరి 10వ తేదీన తిరువేంగళ దేవునికి నవరత్న కిరీటం చేయించి ఇచ్చాడు. (ఇందులో 1555 తులాల బంగారం కేవలం కిరీటం క్రింద భాగాన ఉపయోగించి తయారు చేశారు. మిగిలిన పనికి 1076 తులాల బంగారం వట్టింది. 2822 కెంపులు, 160 పచ్చలు, 423 పాత వజ్రాలు, 3 మాణిక్యాలు, 10 వైడూర్యాలు, 10 గోమేధికాలు, 3100 ముత్యాలు, ఈ కిరీటంలో ఉన్నాయి.) అలా దండయాత్రలకు వెళ్లి జయించిన రాజ్యాలనుండి కేవలం కప్పం మాత్రమే వసూలు చేసి వారి రాజ్యానికి వారినే సామాంతులుగా చేసి పరిపాలించుకోమని ఇచ్చేవారు. రాయలు మంచి రాజనీతి ఉన్న ప్రభువు. ఇందుకు ఒక చిన్న ఉదాహరణ : బీజాపూర్, అహమ్మదానగర్, గోల్కొండ రాజ్యాలు కలిసి ఉమ్మడిగా దాడిచేశారు. ఇందులో గోల్కొండవారు ఆ రాజధాని నగరంలో నదీతీరాన్ని దాటి డేరిజా వేశారు. డేరిజా అంటే పూర్తిగా యుద్ధం తాడోపేడో తేలేదాకా వేసిన డేరా ఎత్తమనే ప్రకటన చేయటం. అలా డేరా వేశారని తెలియగానే రాయలు స్వయంగా తానే శత్రువులపై శబధం చేయలేదు. రాజ్యంలో వున్న సైనికులను, సైన్యాధికారులను పిలిచి విషయం తెలియజేశారు. ఇలాంటి సమయంలో మనం ఏమి చేయాలని వారి నుండి సలహాలు తీసుకున్నారు. యుద్ధ సమయంలో రాజు ప్రత్యార్థులపై ఎటువంటి శబధాలు చేయకూడదని రాయలవారి నమ్మకం. ఏ యుద్ధంలోనైనా ఎవరైనా విజయం సాధించవచ్చు లేదా ఓటమి పొందవచ్చు. అలా ముందుగా శబధాలు చేస్తే రాజుకు అపకీర్తిని తెస్తాయని వారి విశ్వాసం.

విజయనగర రాజ్యానికి ప్రజలనుండి పన్నులరూపంలో చెల్లించిన ధనము, విదేశాలతో చేసిన

వ్యాపారము నుండి పొందిన సొమ్ము, రాజ్యాలను జయించగా వచ్చిన ద్రవ్యము, వారి సామాంతులనుండి వసూలు చేసిన కప్పంనుండి వచ్చిన మొత్తం ఆదాయమును రాయలు నాలుగు భాగాలుగా విభజించి రెండు భాగాలు దానాధర్తాలకు ఉపయోగించి, ఒకభాగము రాజ్యాప్రజల సుఖసంతోషాలకు ఉపయోగించి, మరొక భాగము రాజ్యంలో అత్యవసర పరిస్థితి సమయంలో ఉపయోగించేవారు.

డొమింగోపెన్ అనే విదేశీ రచయితీ వ్రకారం రాయలు రాజ్యంలో మహానవమి ఉత్సవాలను 9 రోజులపాటు జరిపేవారని, ఈ ఉత్సవం క్రీ.శ. 1520 సెప్టెంబరు 12వ తేదీన ప్రారంభమైనదని తెలియజేసారు.

ఈ ఉత్సవాలు రాజధాని ప్రాంతంలో రెండు ప్రదేశాలలో జరిగినట్లు ఆధారాల ద్వారా తెలుస్తున్నాయి. ఒకటి విజయవిరల దేవాలయం ప్రక్కన ఉన్న తులాభారం ఉంది. ఈ తులాభారానికి ఒక తక్కెడను కట్టి ఒకవైపు రాజు కూర్చొని మరొకవైపు అతని తూకానికి సరియైన బరువుతో వజ్ర వైడూర్యాలను తూచి

పేద ప్రజలకు పంచేవారట.

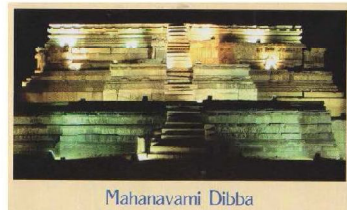
తులాభారం

విజయవిరల దేవాలయం

మరొకటి దసరాదిట్ట. ఇక్కడ విజయదశమి నాడు సాయంత్రం సమయంలో ఈ దసరా ఉత్సవం చాలా అద్భుతంగా జరుగుతుంది. దసరాదిట్ట ప్రాంతం చాలా విశాలంగా ఉంటుంది.

రాయలవారు దసరాదిట్ట మండపంపై ఆశీనులై ఉంటారు.

Mahanavami Dibba

దసరాదిట్ట

క్రింద భాగంలో వారి సామ్రాజ్యంలోని సామాంతరాజులందరూ ఆ సమయానికి అక్కడ చేరుకుని వారి రాజ్యంలో జరిగిన అభివృద్ధి కార్యక్రమాలను రాయలవారి ముందు వివరిస్తూ వ్రదర్శనలు నిర్వహించేవారు. ఆయా సామాంతరాజ్యాలలో సాధించిన విజయాలకు కారకులైన సైనికాధికారులకు,

సైనికులకు, ఈ ఉత్తవంలో రాయలు అనేక సత్కారాలు మరియు దానాలు ఇచ్చేవారు. ఈ ఉత్తవంలో నాటకాలలో ఉత్తమ ప్రదర్శనలను ప్రదర్శించిన కళాకారులకు బహుమానాలు, కవులకు సత్కారాలు, సాహితీవేత్తలకు దానాలు. రాజ్య అభివృద్ధికోసం యజ్ఞాలు నిర్వహించిన బ్రాహ్మణులకు గ్రామదానాలు. భూదానాలు జరిపి అందరిని సంతోషపరిచేవారు. ఉత్తవాలు జరిగిన నాటి సంఘటనలన్నీ ఈ దసరాదిట్ల గోడలపై అనేక చిత్రాల రూపంలో చిత్రించారు. ఈ చిత్రాలు పర్యాటకులను ఎంతగానో ఆకర్షించి నాటి విషయాలు తెలుసుకునేందుకు దోహదపడుతున్నాయి.

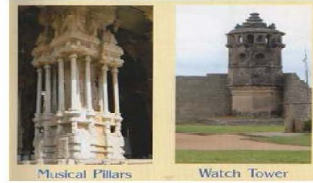
ఇలా విజయదశమి నాడు రాజధాని నగరమైన హంపి వేడుకలలో మునిగిపోయి సందడి సందడిగా ఉండేది.

కమల మహల్

రాజరజము

Musical Pillars

Watch Tower

ఆదార గ్రంథాలు

<u>వ.నెం.</u>	<u>గ్రంథ పేరు</u>	<u>రచన</u>	<u>రచయిత పేరు</u>
1)	అమూక్తమాల్యద	రచయిత	శ్రీకృష్ణదేవరాయులు
2)	సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం	రచయిత	ఆరుద్ర
3)	హంపి	రచయిత	బేలూరు కృష్ణమూర్తి
4)	రాయవాచకం	సంపాదకులు	మోదుగుల రఘుకృష్ణ
5)	భారతదేశ ఆర్థికాభివృద్ధి	రచయిత	విజయ్ కుమార్